

Μεταφρασμένο απόσπασμα

Heike B. Görtemaker
Hitlers Hofstaat. Der innere Kreis im Dritten Reich und danach

C.H. Beck Verlag, München 2019
ISBN 978-3-406-73527-1

σελ. 9-14 & 133-137 & 203-207 & 373-376

Χάικε Μπ. Γκερτεμάκερ
Η αυλή του Χίτλερ. Ο στενός κύκλος στο Τρίτο Ράιχ και μετέπειτα

Μετάφραση: Γιάννης Κέλογλου
Επιμέλεια: Αλέξανδρος Κυπριώτης

Εισαγωγή

Την άνοιξη του 2010, λίγο καιρό μετά την κυκλοφορία της βιογραφίας μου για την Εύα Μπράουν, προσήλθε στον εκδοτικό οίκο C.H.Beck του Μονάχου κάποιος κύριος το όνομα του οποίου προκάλεσε αμέσως το ενδιαφέρον μου: ο Κλάους Ντιρκ φον Μπέλο, γιος του υπασπιστή της πολεμικής αεροπορίας και επί πολλά χρόνια προσώπου εμπιστοσύνης του Χίτλερ Νικόλαους φον Μπέλο, εκδήλωσε την επιθυμία να μιλήσει μαζί μου. Ύστερα από ένα πρώτο τηλεφώνημα, συμφωνήσαμε να πραγματοποιήσουμε μια συνάντηση. Λίγες εβδομάδες αργότερα καθόμασταν ενώπιος ενωπίω, σε κάποια καφετέρια στο κέντρο του Μονάχου. Μιλήσαμε στην αρχή για τη σχέση της οικογένειάς του με τον Χίτλερ και την Εύα Μπράουν και για τη ζωή των φον Μπέλο στον στενό ιδιωτικό κύκλο του δικτάτορα στην ορεινή κατοικία του Μπέργκχοφ. Κάποια στιγμή, ο άνθρωπος που είχα απέναντί μου δήλωσε με μια φυσικότητα: «Εγώ μεγάλωσα μέσα σε αυτό τον κύκλο». Σύμφωνα με τον Κλάους Ντιρκ φον Μπέλο, ο «inner circle» γύρω από τον Χίτλερ και την Εύα Μπράουν δεν διαλύθηκε σε καμιά περίπτωση μετά το 1945. Οι δεσμοί παρέμειναν ακέραιοι μέχρι βαθιά στην εποχή της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας. Αλληλογραφούσαν μεταξύ τους, αντάλλασσαν επισκέψεις και σε ειδικές περιστάσεις διοργάνωναν μεγαλύτερες συναντήσεις. «Έτσι ταξιδέψαμε όλοι για να υποδεχτούμε τον Άλμπερτ Σπέερ στη Χαϊδελβέργη», θυμήθηκε ο φον Μπέλο την εποχή αμέσως μετά την αποφυλάκιση του Σπέερ από τις συμμαχικές φυλακές εγκληματιών πολέμου στο Σπάνταου του Βερολίνου στις 30 Σεπτεμβρίου 1966. «Οι γονείς μου», μου ανακοίνωσε, «πέθαναν ως ακραιφνείς εθνικοσοσιαλιστές».¹

Εαφνικά, μου έγινε έτσι σαφές ότι ο αποκαλούμενος από τον Σπέερ «κύκλος του φύρερ» προφανώς συνέχισε να υφίσταται και χωρίς τον φύρερ και δεκαετίες μετά τον θάνατο του Χίτλερ, φροντίζοντας να διατηρηθεί ζωντανή η μνήμη του. Βέβαια η εθνικοσοσιαλιστική δικτατορία είχε καταρρεύσει όταν ο Χίτλερ έθεσε τέλος στη ζωή του στις 30 Απριλίου 1945 στο καταφύγιο της καγκελαρίας του Ράιχ. Ωστόσο οι περισσότεροι από τους πιο στενούς συνεργάτες και εμπιστούς του είχαν επιζήσει. Τι απέγιναν όμως αυτοί; Και ποιοι και ποιες ήταν άραγε οι άντρες και οι γυναίκες που συχνά επί πολλά χρόνια συγκροτούσαν το στενότερο περιβάλλον του δικτάτορα; Με ποιον τρόπο είχαν κατορθώσει να φτάσουν στο κέντρο της εξουσίας; Πώς δρούσε αυτή η «αυλή», στα μέλη της οποίας, πλην ελαχίστων εξαιρέσεων, δεν συγκαταλέγονταν οι ισχυροί και μεγαλόσχημοι του Ράιχ, αλλά εκείνοι που αποκαλούνταν υποτιμητικά «σοφεράντζες» του Χίτλερ,

ένα «σύμφυρμα μικροαστών και ημιπαρανομούντων νταήδων»ⁱⁱ που διέλαθαν ευρέως την προσοχή της κοινής γνώμης;

Ακολουθώντας, σκοπεύουμε να σκιαγραφήσουμε μια σφαιρική εικόνα αυτής της περιβεβλημένης ανέκαθεν με μυστήριο «ομήγυρης του Μπέργκχοφ» και των προδρόμων της, η οποία μετά την ανάληψη της εξουσίας από τον Χίτλερ το 1933 κινούνταν στο ιδιωτικό του καταφύγιο στο Ομπερζάλτσμπεργκ και μετά το 1945, εν πολλοίς απαρατήρητη, αναβίωνε τη μνήμη του. Το βλέμμα μας θα στραφεί στους άντρες και στις γυναίκες των οποίων οι αναμνήσεις προβάλλονταν μεταπολεμικά, όπως και πριν, με σκοπό να ερμηνεύσουν τον Χίτλερ, στους οποίους όμως μέχρι τώρα αποδίδεται απλώς και μόνο ο ρόλος των κομπάρσων. Ο Χίτλερ, λέγεται, επεξεργάστηκε και απέκτησε τελείως μόνος μια πρωτοφανή παντοδυναμία – χωρίς ενσυναίσθηση και ιδιωτική ζωή, δίχως μάλιστα κάποιο ανθρωπινό δεσμό.ⁱⁱⁱ Τίθεται λοιπόν το ζήτημα γιατί τότε ο Χίτλερ χρειαζόταν αυτόν τον στενό, διαρκώς διαθέσιμο κύκλο, στο πλαίσιο του οποίου, σε αντίθεση με τον Στάλιν, περιστοιχιζόταν αναπάντεχα και από πολλές γυναίκες; Με ποια κριτήρια τον επέλεγε; Και ποιον ρόλο έπαιζαν αυτά τα πρόσωπα στην ιδιωτική και πολιτική ζωή του; Δεν ήταν άραγε οι κοινωνικές σχέσεις του – που μέχρι σήμερα ελάχιστα τύχαιναν προσοχής– η πηγή της προσωπικής ηγεμονίας του;

Έως τώρα, τόσο ο ρόλος όσο και η λειτουργία αυτού του κύκλου ούτε έχουν περιγραφεί ούτε και έχουν ληφθεί υπ' όψιν. Μέχρι σήμερα επικρατεί η –ως επί το πλείστον στηριγμένη στη μεταγενέστερη βιβλιογραφία των απομνημονευμάτων– άποψη ότι αυτοί οι συνεργάτες και πολιτικοί συναγωνιστές με την «απεριόριστα προνομιακή πρόσβαση» στον ηγέτη του εθνικοσοσιαλισμού δεν πλησίασαν ποτέ πραγματικά κοντά στον άνθρωπο Χίτλερ, που ήταν θωρακισμένος μέσα στο «περίβλημα της ηγετικής φιγούρας». Και ότι αυτός με τη σειρά του χρησιμοποιούσε και ξεφορτωνόταν τους πιστούς οπαδούς του όσο και τους υπόλοιπους ανθρώπους «μόλις εκπλήρωναν την αποστολή τους».^{iv} Όμως πώς εξελισσόταν στην πραγματικότητα η ζωή με τον Χίτλερ; Ποια οφέλη αποκόμιζαν οι έμπιστοί του από τον στενό, βασισμένο στο δόγμα της πίστης, δεσμό με τον πανίσχυρο δικτάτορα; Και ποια είναι σε αυτό το πλαίσιο η ατομική τους ευθύνη και εμπλοκή; Σε αυτά τα ερωτήματα θα επιχειρηθούν να δοθούν απαντήσεις με βάση μη αξιοποιημένο έως τώρα πρωτογενές υλικό, συμπεριλαμβανομένων και προσωπικών καταλοίπων που δεν έχουν ακόμη εξεταστεί. Σε αυτό συγκαταλέγονται και φωτογραφίες, όπως, για παράδειγμα, αυτές που φυλάσσονται στο φωτογραφικό αρχείο Χόφμαν της Κρατικής Βιβλιοθήκης της Βαυαρίας. Λαμβάνονται σοβαρά υπ' όψιν ως ιστορικές πηγές και έρχονται να συμβάλουν πληροφοριακά,

όπως οι προφορικές και γραπτές μαρτυρίες των πρωταγωνιστών, σχετικά με την πραγματική δικτύωση, τους διαύλους επικοινωνίας αυτής της ομήγυρης, καθώς και την εμπλοκή της στις εγκληματικές δραστηριότητες του εθνικοσοσιαλιστικού καθεστώτος.

Άραγε μπορεί, για παράδειγμα, να αναπαρασταθεί ό,τι συνέβη στο άμεσο περιβάλλον του Χίτλερ τη νύχτα του πογκρόμ στις 9 Νοεμβρίου 1938; Τι γνώριζαν τα μέλη του προσωπικού επιτελείου και ο στενός κοινωνικός κύκλος του Χίτλερ για τις πολεμικές προθέσεις και τους πολεμικούς σκοπούς; Τι γνώση διέθεταν για την πολιτική τρομοκρατίας και εξόντωσης; Από τον Άλμπερτ Σπέερ και τον προσωπικό γιατρό του Χίτλερ Καρλ Μπραντ είναι γνωστό ότι ως «άμεσοι ειδικοί εντεταλμένοι του φύρερ» συμμετείχαν, τουλάχιστον αμέσως μετά την έναρξη του πολέμου, σε εγκλήματα όπως ο εκτοπισμός των Εβραίων στα στρατόπεδα εξόντωσης (στην περίπτωση του Σπέερ) ή η θανάτωση ασθενών και αναπήρων (στην περίπτωση του Μπραντ).^v Άραγε αυτή όμως η εγκληματική εμπλοκή ίσχυε και για τα υπόλοιπα μέλη της κουστωδίας των γιατρών, υπασπιστών, γραμματέων, φωτογράφων, υπηρετών και μόνιμων θαμώνων του Μπέργκχοφ, που σχημάτιζαν τον κύκλο των πιστών μνημόνων, συνεργών και εμπιστών του ηγέτη του εθνικοσοσιαλισμού; Αναμφίβολα πάντως, συνόδευαν τον δικτάτορα με εκ περιτροπής συνθέσεις σε δεξιώσεις, κονσέρτα, ταξίδια, συνέδρια του κόμματος και επίσημες επισκέψεις στο εξωτερικό, βίωναν εκ του σύνεγγυς την υστερία της «προσωπολατρίας του ηγέτη» –σφραγισμένη από την κοσμοθεωρία του Χίτλερ και τη γοητεία που ασκούσε στις μάζες– και υμνούσαν τον φύρερ τους ως «αναμορφωτή του κόσμου» (Άλμπερτ Σπέερ) την εποχή των μεγαλύτερων επιτυχιών του στην εξωτερική πολιτική.

Οι μυστικές υπηρεσίες των συμμάχων ενδιαφέρονταν ήδη από την αρχή του Β΄ Παγκοσμίου πολέμου όχι μόνο για τον ηγέτη του εθνικοσοσιαλισμού και την εθνικοσοσιαλιστική ελίτ, αλλά και για όλα τα πρόσωπα τα οποία συναναστρεφόταν ο Χίτλερ στο Βερολίνο και το Ομπερζάλτσμπεργκ. Έτσι το αμερικανικό Office of Strategic Services (OSS) διέθετε ήδη πριν από την εισβολή των στρατιωτικών δυνάμεων των Ηνωμένων Πολιτειών στη Γερμανία ακριβή γνώση για τον «κύκλο του φύρερ», μολονότι τα μέλη του ήταν σε μεγάλο βαθμό άγνωστα στη γερμανική κοινή γνώμη.^{vi} Εξού και οι Αμερικανοί ήταν σε θέση να προβούν την άνοιξη του 1945 σε στοχευμένες συλλήψεις και να διενεργήσουν ανακρίσεις για να ανακαλύψουν αν ο Χίτλερ ήταν ακόμη ζωντανός κάπου έχοντας τραπεί σε φυγή. Και η υπηρεσία αντικατασκοπείας του σοβιετικού στρατού επίσης επιδόθηκε μέσα στο περικυκλωμένο Βερολίνο σε αναζήτηση των οπαδών του Χίτλερ, μεταφέροντας στη συνέχεια όσους

έπεσαν στα χέρια της, υπό τον χαρακτηρισμό «Ομάδα Διοίκησης του Ράιχ», για πολύχρονες ανακρίσεις στη Μόσχα. Στη γερμανική κοινή γνώμη, ωστόσο, οι επιζήσαντες αυτού του κύκλου προσώπων, με εξαίρεση τον Άλμπερτ Σπέερ, μετά το καταστροφικό τέλος του πολέμου, την κατάρρευση του εθνικοσοσιαλιστικού καθεστώτος και την κατάληψη της Γερμανίας από τις νικήτριες δυνάμεις του Β΄ Παγκοσμίου πολέμου, περιέπεσαν σε μεγάλο βαθμό στη λήθη. Αφότου στα τέλη Απριλίου του 1945 είχαν διαφύγει από το καταφύγιο της καγκελαρίας ή είχαν εγκαταλείψει το Μπέργκχοφ, ακολούθησαν γι' αυτούς *automatic arrest*, στρατόπεδα περιορισμού, ανακρίσεις από αξιωματικούς των συμμάχων, ποινικές δίκες, καθώς και ειδικά δικαστήρια και διαδικασίες αποναζιστικοποίησης. Με αυτόν τον τρόπο ωστόσο δυνάμωσε ταυτόχρονα το υφιστάμενο ούτως ή άλλως μεταξύ τους δίκτυο. Αυτό εν όψει του απομαγευμένου στο μεταξύ μύθου για την «ώρα μηδέν»^{vii} δεν προκαλεί καμία έκπληξη. Αξίζει όμως μια φορά να μην ψάξουμε μόνο προς την κατεύθυνση των αμετανόητων δυνάμεων των εθνικοσοσιαλιστικών ελίτ σε κράτος και κόμμα, αλλά να συμπεριλάβουμε και εκείνη την ομάδα –στην οποία έως τώρα έχει δοθεί ελάχιστη προσοχή– των πρώην έμπιστων οπαδών του δικτάτορα που είχαν αναδειχτεί μέσω της προσωπικής πρόσβασής τους στον Χίτλερ. Στην περίπτωση τους αποκαλύπτεται παραδειγματικά πώς αντιμετωπίστηκε ο εθνικοσοσιαλισμός μετά το 1945 και πώς ασκήθηκε η «πολιτική διαχείρισης του παρελθόντος».

Όμως ποιος συγκαταλεγόταν ακόμη σε εκείνον τον «κύκλο χωρίς φύρερ», η σύνθεση και η λειτουργία του οποίου είχε αλλάξει με την πάροδο του χρόνου; Πώς ζούσαν τα μέλη του μετά την κατάρρευση της εθνικοσοσιαλιστικής δικτατορίας; Πώς διαμόρφωσαν την ύπαρξή τους στην Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας, στη Λαϊκή Δημοκρατία της Γερμανίας ή στο εξωτερικό; Και πώς ενέταξαν το παρελθόν τους στη νέα εποχή; Αυτά τα ερωτήματα δεν τέθηκαν επίσης ποτέ ως τώρα συγκεκριμένα. Τι σήμαινε γι' αυτούς η τομή του 1945; Πώς βίωσαν και αντιμετώπισαν τη νέα κατάσταση που διαμορφώθηκε: την επικυριαρχία των ξένων δυνάμεων κατοχής, τη διαίρεση της Γερμανίας, τον εκδημοκρατισμό στη Δύση, τη σοβιετοποίηση στην Ανατολή; Άραγε ανασυντάχτηκαν εδώ τα μέλη του προσωπικού επιτελείου του Χίτλερ, οι υπασπιστές του, ο κοινωνικός κύκλος του, καθώς και οι εκπρόσωποί του από το κόμμα και το στράτευμα προσφεύγοντας στη συλλογική εμπειρία τους; Ή μήπως διατηρήθηκε η άσβεστη ταύτισή τους με τον «φύρερ», η ανεπιφύλακτη πίστη στον Χίτλερ και μετά τον θάνατό του, ο δεσμός που ένωνε εκείνους που είχε εμπιστευτεί κάποτε ο δικτάτορας; Η Κρίστα Σρέντερ, για παράδειγμα, που από το 1933 ήταν η μόνιμη γραμματέας του Χίτλερ, δήλωσε κατά την πρώτη ανάκρισή της από έναν αξιωματικό του σταθμευμένου στο Μπερχτεσγκάντεν

αμερικανικού Counter Intelligence Service (CIC) τον Μάιο του 1945 ότι «ήταν κάτι παραπάνω από οικογένεια στη ζωή του Χίτλερ».^{viii} Πράγματι λέγεται για τη Σρέντερ ότι στη μεταπολεμική περίοδο υπήρξε «το κλειδί» για την πρόσβαση στους επιζήσαντες του στενού κύκλου και στα τέλη της δεκαετίας του 1960 εξασφάλισε στον Ντέιβιντ Ίρβινγκ, τον Βρετανό ιστορικό και μετέπειτα αρνητή του Ολοκαυτώματος, την είσοδο στην κλειστή ομήγυρη των παλιών εμπιστών του Χίτλερ.^{ix} Ωστόσο, με ποια οπτική στο προσωπικό παρελθόν τους αντιμετώπισαν αυτοί οι πρωταγωνιστές εκείνον καθώς και άλλους ιστορικούς και δημοσιογράφους, που επιδίωξαν να εκμεταλλευτούν αυτή την πρόσβαση για τους δικούς τους σκοπούς;

Σε κάθε περίπτωση πάντως, μετά από μια μακρά περίοδο ανακρίσεων κατά τη διάρκεια της συμμαχικής κατοχής, η κοινωνική και οικονομική επανένταξη πρώην εθνικοσοσιαλιστών στην Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας ξεκίνησε πια με την έναρξη της εποχής του Αντενάουερ. Από την άλλη, με τη δίκη του Άιχμαν στην Ιερουσαλήμ το 1961 και τις δίκες του Άουσβιτς στη Φρανκφούρτη από το 1963 ως το 1968 εκδικάστηκαν και συζητήθηκαν εκ νέου τα εγκλήματα του εθνικοσοσιαλιστικού καθεστώτος ενώπιον της παγκόσμιας κοινής γνώμης. Τι προκάλεσε λοιπόν αυτή η κατ' επανάληψη σύγκρουση με το παρελθόν στον πάλαι ποτέ «κύκλο του φύρερ»; Προέκυψε άραγε κάποια αλλαγή στάσης ή διάσπαση της ομάδας σε προασπιστές και διαφωνούντες; Ή μήπως ο «κύκλος» κατέφυγε σε εσωτερικές συνεννοήσεις, ίσως μάλιστα ακόμα και σε κοινές διατυπώσεις στις επαφές του με δημοσιογράφους και επιστήμονες; Σε αυτό το σημείο μπήκαν επίσης στο πλάνο οι γονείς και τα αδέρφια της Εύας Μπράουν, οι οποίοι λόγω του μεγάλου ενδιαφέροντος για την ερωμένη του Χίτλερ είχαν βρεθεί εξαρχής στο στόχαστρο των μέσων ενημέρωσης. Το ερώτημα που τίθεται είναι κατά πόσο η οικογένεια Μπράουν ήταν επίσης μέρος του δικτύου, ιδιαίτερα καθώς ο πρώτος βιογράφος της Εύας Μπράουν, ο Νερίν Ε. Γκιουν δεν διατηρούσε μόνο φιλική σχέση με τον Ντέιβιντ Ίρβινγκ, αλλά απέκτησε και αυτός ταυτόχρονα με εκείνον πρόσβαση στην οικογένεια και σε άλλους πρωταγωνιστές του στενού κύκλου. Περαιτέρω θα πρέπει να επανεκτιμηθεί η καριέρα του Άλμπερτ Σπέερ, καθώς και το κύρος των ερμηνειών του εν όψει της προσωπικής ιστορίας του. Η ανάπτυξη της πολιτικής της διαχείρισης του παρελθόντος στη Γερμανία μπορεί, όπως φαίνεται, να γίνει κατανοητή ως επί το πλείστον πατώντας στην αυτοπαρουσίαση των παλιών πιστών μαθητών του Χίτλερ. Σε κάθε περίπτωση επωφελήθηκαν από τη δημόσια εμμονή για τον Χίτλερ ως την προσωποποίηση του κακού και πίστευαν για τον εαυτό τους, όπως η γραμματέας Τράουντλ Γιούνγκε, οι αναμνήσεις της οποίας περιλήφθηκαν το

2004 στην κινηματογραφική ταινία *Η πτώση* του Μπερντ Άιχινγκερ, ότι βρίσκονταν ως το τέλος στο «τυφλό σημείο» του «ακατονόμαστου» Χίτλερ και των εγκλημάτων του.

Ωστόσο, πέρα από τη σκηνή της διαχείρισης του παρελθόντος, μήπως τα μέλη του αποκαλούμενου από τον Ίρβινγκ «magic circle» διέθεταν και δυνατότητες επίδρασης στις πολιτικές εξελίξεις στην Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας ή την ΛΔΓ; Μήπως στην αρχικά θεωρούμενη εύθραυστη και ωστόσο αργότερα διαρκώς σταθεροποιούμενη δημοκρατία στην Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας κατόρθωσαν μέσω ενός «κεκαλυμμένου καιροσκοπισμού»^x να έχουν μια «ζωή μετά το τέλος»; Και ίσχυε άραγε αυτό και για την κομμουνιστική ανατολική Γερμανία; Το δίκτυο των δεσμών, το οποίο ύφαιναν οι άντρες και οι γυναίκες του κύκλου γύρω από τον Χίτλερ πριν και μετά το 1945 φτάνει μέχρι τη γενιά των παιδιών και των εγγονιών τους. Ακόμα και τα μυθεύματά τους με σκοπό το καμουφλάρισμα του προσωπικού παρελθόντος τους διατηρούν την επιδραστικότητά τους μέχρι σήμερα. Ακολουθώντας τους από την εποχή του Γ' Ράιχ μέχρι τις μεταπολεμικές δεκαετίες, είναι εφικτή μια νέα οπτική στην προσέγγιση του παρελθόντος μας.

(σελ. 133-136)

Το αιματηρό καλοκαίρι του 1934

Όταν ο αρχιυπασπιστής του Χίτλερ, ο Βίλχελμ Μπρύκνερ, το πρωί της 7ης Ιουνίου 1934 επέστρεψε από την καγκελαρία στο διαμέρισμά του, κειτόταν πάνω στο κρεβάτι του το πτώμα μιας νεαρής ξανθιάς γυναίκας: Η Γκέρντα Ζόμερ, μια 22χρονη Βερολινέζα την οποία είχε γνωρίσει λίγες εβδομάδες νωρίτερα, ήταν νεκρή. Η αστυνομία προσήλθε στο σημείο ύστερα από 24 ώρες και ενημέρωσε τους γονείς του κοριτσιού. Ο Φριτς Ζόμερ, υπάλληλος της Τράπεζας της Δρέσδης, και η γυναίκα του Άνι μετέβησαν κατόπιν οδικώς στον αρ. 5 της οδού Άλμπρεχτ Αχίλες στη συνοικία του Βίλμερσντορφ, εκεί όπου ο Μπρύκνερ διατηρούσε ένα δωμάτιο στην ενοικιαζόμενη κατοικία του παιδικού φίλου του διδάκτορα της Νομικής Ράινχολντ Βίντμαν-Λέμερτ, τον χώρο όπου κειτόταν ακόμη το σώμα της νεκρής Γκέρντας.^{xi} Δύο νεαροί φίλοι των Ζόμερ εμφανίστηκαν επίσης εκεί: ο Τζον Ίντρις Μόργκαν και ο Λόρενς Χένρι Γουάιτχεντ, οι οποίοι εργάζονταν για κάποιον λονδρέζικο τραπεζικό οίκο και απασχολούνταν τότε ως ασκούμενοι στην Τράπεζα της Δρέσδης.^{xii} Ο Τζον Ίντρις Μόργκαν, που από την άφιξή του στη Γερμανία τον Σεπτέμβριο του 1933 είχε μετατραπεί σχεδόν σε μέλος της οικογένειας Ζόμερ, κατέγραψε την τρομακτική σκηνή

στο ημερολόγιό του: «Το σώμα της Γκέρτας κειτόταν ακόμη ντυμένο στο κρεβάτι. Η όψη της ήταν φρικτή. Δεν είχε καθαρίσει το μεϊκάπ της και στις άκρες του στόματός της διαγράφονταν ωχροκίτρινες γραμμές. Ο Μπρύκνερ μπήκε μέσα ενώ βρισκόμασταν εκεί –ένας θεόρατος άντρας, πανύψηλος, ύψους άνω των έξι ποδιών, με φαρδιές πλάτες και ουλές από μονομαχία στο πρόσωπο. Υπολογίζω την ηλικία του γύρω στα σαράντα. Είπε ότι το σώμα μπορούσαν πλέον να το απομακρύνουν, καθώς εκείνος και οι άνθρωποι από το γραφείο τελετών είχαν προβεί σε όλες τις αναγκαίες προπαρασκευαστικές ενέργειες και δεν θα υπήρχε καμία επίσημη εξέταση για τη διακρίβωση των αιτιών θανάτου».^{xiii}

Ο Τζον Ίντρις Μόργκαν με την Γκέρντα Ζόμερ και την οικογένειά της στο Βερολίνο, 1933

Όπως έμαθε εκείνη την ημέρα ο Ίντρις Μόργκαν, χωρίς τις σημειώσεις του οποίου το γεγονός θα είχε ξεχαστεί εντελώς, η Γκέρντα Ζόμερ, συνοδευόμενη από τη φίλη της Χίλντε Βίτκε και τον σύντροφό της Ρόλφ Μπέκερ, ταξίδεψε το Σαββατοκύριακο 1 και 2 Ιουνίου μαζί με τον Βίλχελμ Μπρύκνερ στη Βαλτική θάλασσα. Ο Μπρύκνερ, στο μεταξύ 49 ετών και, από την αναγόρευση του Χίτλερ σε καγκελάριο, προσωπικός υπασπιστής του φύρερ, είχε πάρει λίγες μέρες άδεια, ενώ το «αφεντικό» του είχε ταξιδέψει στο Μόναχο.^{xiv} Συνήθως συνόδευε τον Χίτλερ όχι μόνο σε όλες τις σημαντικές πολιτικές συναντήσεις του, αλλά και στις σχεδόν

εβδομαδιαίες εκδρομές του στα πάτρια εδάφη της Βαυαρίας. Διότι και για τον Μπρύνκερ το επίκεντρο της οικογενειακής και κοινωνικής ζωής του παρέμενε, όπως και πριν, το Μόναχο. Εκεί ζούσαν η σύζυγός του Άννα, από την οποία είχε χωρίσει πρόσφατα, και η μακροχρόνια φίλη του Ζόφι Στορκ, μια καλλιτέχνιδα που από το 1931 ήταν μέλος του Εθνικοσοσιαλιστικού Γερμανικού Εργατικού Κόμματος (ΕΣΓΕΚ) και κυκλοφορούσε μαζί του στον στενό κύκλο του Χίτλερ, όπου τη θεωρούσαν μνηστή του.^{xv} Γι' αυτόν τον λόγο, ο Μπρύνκερ ήταν κάτι παραπάνω από ένας απλός ένοπλος σωματοφύλακας. Με την άμεση και πρακτικά απεριόριστη πρόσβασή του στον Χίτλερ, κατείχε μια θέση εξουσίας. Από εκείνον περνούσαν όλες σχεδόν οι επαφές με τους έξω: κανόνιζε τις επικοινωνίες, ενημέρωνε τον Χίτλερ, συντόνιζε τους επισκέπτες και αποφάσιζε ταυτόχρονα ποιος θα γινόταν δεκτός.^{xvi} Επιπλέον ο Μπρύνκερ διαχειριζόταν μεγάλα ποσά σε μετρητά –τουλάχιστον 5.000 μάρκα τον μήνα– τα οποία διέθετε γενναιόδωρα κατά κύριο λόγο προς εξόφληση των δαπανών του Χίτλερ σε ξενοδοχεία, εστιατόρια και καφετέριες. Από αυτά όμως πλήρωνε και τα έξοδα των συνεργατών της υπασπιστείας, καθώς και της κουστωδίας των υπηρετών, οδηγών, συνοδών γιατρών και ηθοποιών, και μοίραζε χρηματικά δώρα σε άτομα από το προσωπικό περιβάλλον του Χίτλερ.^{xvii}

Ο τρόπος ζωής του Μπρύνκερ πρέπει συνεπώς να είχε προκαλέσει μεγάλη εντύπωση στην Γκέρντα Ζόμερ, που ταλανιζόταν από χρόνια έλλειψη χρημάτων, καθώς επιπλέον γνώριζε ποιος ήταν. Διότι εκείνος της είχε συστηθεί ως προσωπικός υπασπιστής του Χίτλερ, όπως είχε εμπιστευτεί η ίδια στον φίλο της Τζον Μόργκαν στις 28 Μαΐου 1934. Πού και πότε ακριβώς συνάντησε για πρώτη φορά τον σχεδόν τριάντα χρόνια μεγαλύτερό της άντρα είναι άγνωστο. Η νεαρή γυναίκα, που δίχως σταθερή δουλειά ζούσε συχνά πάνω από τις δυνατότητές της, έμενε ακόμη με τους γονείς της, κάτι που τότε ήταν ασφαλώς συνηθισμένο για ανύπαντρες κοπέλες. Στην οικογένειά της δεν είχε αναφέρει τίποτα για το ταξίδι στη Βαλτική θάλασσα, προφανώς επειδή ο έκλυτος βίος της, οι εναλλαγές συντρόφων και οι νυχτερινές έξοδοί της μέχρι τις πρώτες πρωινές ώρες είχαν προκαλέσει επανειλημμένες συγκρούσεις με τον πατέρα της. Έτσι η Γκέρντα μαζί με τη φίλη της Χίλντε αγνοούνταν ήδη μία φορά στις αρχές του χρόνου για μία ολόκληρη μέρα.^{xviii} Και μετά την επιστροφή της από την εκδρομή με τον Μπρύνκερ, πιθανώς στις 5 Ιουνίου, υπήρξε ένας έντονος καβγάς όπως μπορεί κανείς να συμπεράνει από το ημερολόγιο του Μόργκαν. Την επόμενη μέρα η Γκέρντα δεν εμφανίστηκε στη δουλειά της στο γραφείο, αλλά πήγε στο σπίτι του Μπρύνκερ στον αρ. 5 της οδού Άλμπρεχτ Αχίλες όπου της άνοιξε η υπηρέτρια. Από εκεί η Γκέρντα τηλεφώνησε στον Μπρύνκερ στην καγκελαρία και πήγε μαζί του αργά το βράδυ σε ένα

εστιατόριο. Γύρω στις δυόμιση, τη συνόδευσε στο πατρικό της στην οδό Βυρτεμπέργκισε, απ' όπου ωστόσο μετά την πήγε πάλι στο σε απόσταση μόνο πέντε λεπτών διαμέρισμά του, καθώς εκείνη δεν τόλμησε να ανέβει στο σπίτι της, φοβούμενη ότι θα ξεσπούσε ένας ακόμα καβγάς. Ο ίδιος ο Μπρύνκερ δεν διανυκτέρευσε σπίτι του, αλλά ξαναπήγε με το αυτοκίνητο στην καγκελαρία, απ' όπου φαίνεται ότι επέστρεψε κατά τη διάρκεια του πρωινού.^{xix}

Είναι ασαφές το τι συνέβη στο διαμέρισμά του, στις πάνω από οχτώ ώρες που μεσολάβησαν από τα ξημερώματα της 7ης Ιουνίου 1934 μέχρι τις έντεκα το πρωί –την επίσημα καταγεγραμμένη ώρα θανάτου της Γκέρντας Ζόμερ. Άραγε ισχύει πράγματι ότι αυτοκτόνησε εισπνέοντας αέριο, όπως ανέφερε μία μέρα αργότερα η αστυνομία στην έκθεσή της;^{xx} Ή μήπως ο θάνατός της οφειλόταν σε κάποια άλλη αιτία; Υπάρχει η πιθανότητα να δολοφονήθηκε; Ασαφές παραμένει επίσης γιατί ο Μπρύνκερ άφησε τη νεκρή πάνω στο κρεβάτι του μία ολόκληρη ημέρα προτού καταφθάσει η αστυνομία και τη μεταφέρει με το αποκαλούμενο «τρένο-νεκροφόρα» από το Χάλενζεε του Βερολίνου στο νοτιοδυτικό κοιμητήριο του Στάνσντορφ έξω από τα όρια της πόλης, όπου θάφτηκε η Γκέρντα Ζόμερ στις 12 Ιουνίου.^{xxi}

Σαφές είναι ότι η παρουσία της νεκρής κοπέλας μέσα στο διαμέρισμά του επιφύλασσε στον Μπρύνκερ μια προσωπικά και πολιτικά επισφαλή, αν όχι μάλιστα και επικίνδυνη, κατάσταση. Κι αυτό επειδή εκείνες τις ημέρες ειδικά τα γεγονότα εξελίσσονταν ραγδαία. Ο πρόεδρος Χίντενμπουργκ είχε εγκαταλείψει βαριά άρρωστος το Βερολίνο και είχε αποσυρθεί στο αγρόκτημά του στον οικισμό Νόιντεκ στην ανατολική Πρωσία· χωρίς εκείνον η χώρα έμοιαζε ακυβέρνητη. Και στο εσωτερικό του εθνικοσοσιαλιστικού κινήματος μαινόταν μια μάχη εξουσίας, στο πλαίσιο της οποίας ήταν σε πλήρη ανάπτυξη οι προπαρασκευαστικές πράξεις για την εξουδετέρωση των Ταγμάτων Εφόδου (Ες Α) και τη δολοφονία του Ερνστ Ρεμ –ενός παλαιού φίλου και συνοδοιπόρου του Μπρύνκερ. Συγχρόνως, λίγο αφότου οι Μπρύνκερ και Χίτλερ είχαν επιστρέψει στις 5 Ιουνίου στο Βερολίνο –ο Μπρύνκερ από τη Βαλτική και ο Χίτλερ από το Μόναχο– ο Ρεμ έφτασε άλλη μια φορά για κάποια σύσκεψη στην καγκελαρία. Το πότε ακριβώς πραγματοποιήθηκε η συζήτηση είναι ασαφές –κατά πάσα πιθανότητα στις 6 ή 7 Ιουνίου, δηλαδή τη χρονική στιγμή που η Γκέρντα άφησε την τελευταία της πνοή στο διαμέρισμα του Μπρύνκερ. Και το περιεχόμενο της συνομιλίας, που σύμφωνα με τον Χίτλερ διήρκεσε αρκετές ώρες, δεν είναι εξακριβωμένο.^{xxii} Ωστόσο η Ανώτατη Διοίκηση των Ες Α, δηλαδή ο Χίτλερ, διέδωσε στις 7 Ιουνίου μέσω του Γερμανικού Γραφείου Ειδήσεων (ΓΓΕ) –το νέο κεντρικό πρακτορείο ειδήσεων του

εθνικοσοσιαλιστικού κράτους— ότι ο υπουργός Ρεμ «αναχώρησε για αναρρωτική άδεια κάποιων εβδομάδων», η οποία είχε οριστεί, υποτίθεται, «από τους γιατρούς του». ^{xxiii} Με αυτόν τον τρόπο ο Ρεμ πρακτικά παύτηκε προσωρινά από τα καθήκοντά του —και μαζί του το σύνολο των Ες Α που έλαβαν επίσης αναγκαστική άδεια. Βεβαίως ο Ρεμ δήλωσε την αμέσως επόμενη μέρα σε μια δημόσια τοποθέτησή του να μην υπολογίζουν οι «εχθροί των Ες Α» ότι η μονάδα του «δεν θα επανέλθει ξανά στους δρόμους ή ότι θα επανέλθει ακρωτηριασμένη», προειδοποιώντας με αυτόν τον τρόπο να μην ξεγράψουν τα Ες Α ως παράγοντα εξουσίας. Γεγονός ωστόσο είναι ότι δεν επέστρεψε ποτέ ξανά, καθώς οι αντίπαλοί του —πρωτίστως ο Γκέρινγκ, ο Γκέμπελς και ο Διοικητής των Ες Ες Χίμλερ καθώς και η ανταγωνιστική ηγεσία της Ράιχσβερ— συνωμοτούσαν εδώ και μήνες εναντίον του· η εξόντωσή του ήταν δηλαδή μια προ πολλού τελειωμένη υπόθεση. ^{xxiv}

Σε αυτή την εξέλιξη είχε συμβάλει ο ίδιος ο Ρεμ, καθώς οι ένοπλοι άντρες του των Ες Α —περισσότερο ακόμα κι από τα Ες Ες— διέσπειραν τον φόβο και τον τρόμο σε όλο το Ράιχ. Εκτός από την απαίτηση να είναι ο πραγματικός γερμανικός στρατός, συνελάμβαναν και κακοποιούσαν αυθαίρετα υποτιθέμενους αντιπάλους και καυχόνταν για τη δύναμή τους, ^{xxv} την ίδια ώρα που ο Ρεμ σε υπομνήματα και ομιλίες, και ενώπιον διεθνούς ακροατηρίου, συνέχιζε να αγορεύει υπέρ της ανάληψης της Ράιχσβερ από τα Ες Α —δηλαδή υπέρ της «ευθυγράμμισης» ^{xxvi} του στρατού— ως μέρος μιας ριζοσπαστικής μεταμόρφωσης της Γερμανίας σε μια αταξική, εθνικοσοσιαλιστική κοινωνία. ^{xxvii} Με αυτόν τον τρόπο δεν στρεφόταν μόνο κατά της αυθεντίας του κράτους, αλλά τοποθετούνταν ανοιχτά ενάντια στις διαταγές του Χίτλερ, ο οποίος απέρριπτε κατηγορηματικά μια «δεύτερη επανάσταση». Αυτό δεν το είχε τολμήσει μέχρι τότε κανείς από τους παλιούς συναγωνιστές —ούτε καν ο Γκρέγκορ Στράσερ, ο οποίος τον Δεκέμβριο του 1932 αυθαίρετα, πίσω από την πλάτη του φύρερ μαζί με τον στρατηγό Κουρτ φον Σλάιχερ είχε διαπραγματευτεί μια κυβερνητική συμμετοχή του ΕΣΓΕΚ στην καγκελαρία χωρίς τον Χίτλερ, για να παραιτηθεί όμως στη συνέχεια από όλα τα κομματικά αξιώματα. Ο ηγέτης του εθνικοσοσιαλισμού αντέδρασε τότε σε αυτή την πράξη απείθειας με ένα υπόμνημα, στο οποίο αναδείκνυε την «πίστη» και μαζί της την «αναγκαιότητα της υπακοής» σε «θεμέλιο» του κινήματός του. Γιατί το φωτοστέφανο του ηγέτη ήταν άχρηστο χωρίς πίστη. Μόνο η πίστη στο πρόσωπο του Χίτλερ ως ύψιστη αρμόδια αρχή, εκφρασμένη με την ανεπιφύλακτη αφοσίωση των οπαδών του, νομιμοποιούσε την αδιαφιλονίκητη ηγεσία του. ^{xxviii} Γι' αυτόν τον λόγο η διάσπαση του ΕΣΓΕΚ σε διάφορες ομάδες συμφερόντων θα έπρεπε να αποτραπεί με κάθε τίμημα,

εφόσον είχαν σκοπό να εκμεταλλευτούν την άνοδο του Χίτλερ στην κορυφή του κράτους για την εδραίωση μιας μόνιμης δικτατορίας.

(σελ. 203-207)

Η ζωή στο Μπέργκχοφ

Για τη ζωή με τον Χίτλερ στο Μπέργκχοφ, που μέχρι το 1945 περιλαμβάνονταν στα πιο καλά φυλαγμένα μυστικά του «Τρίτου Ράιχ», εκφράστηκαν μετά το τέλος του πολέμου ελάχιστοι από τους αλλοτινούς μόνιμους επισκέπτες του. Η εικόνα για το πώς κυλούσαν οι μέρες, τι συζητιόταν και ποιος διαγωνιζόταν με ποιον σχηματίστηκε κατά κύριο λόγο από τον λαλίστατο μετά την πτώση του εθνικοσοσιαλιστικού κράτους της ομάδας του Ομπερζάλτσμπεργκ: τον Άλμπερτ Σπέερ. Με ευγνωσύνη περιέγραψε στις *Αναμνήσεις* του τι συνέβαινε συνήθως όταν συγκεντρωνόταν η «αυλή» στα χρόνια μέχρι την έναρξη του πολέμου το 1939: την εμφάνιση του Χίτλερ αργά το πρωί· το μεσημεριανό γεύμα με τους περίπου 20 επισκέπτες σε σταθερή διάταξη γύρω από το τραπέζι· τον επακόλουθο εν είδει τελετουργικής πομπής περίπατο προς το πανοραμικό κονάκι για τσάι στο διάσελο του βουνού Μόοσλαν· το γεγονός ότι εκεί δίπλα στον Χίτλερ καθόταν πάντα η Εύα Μπράουν καθώς και κάποια από τις υπόλοιπες γυναίκες· τους «ατελείωτους μονολόγους» του κατά τη διάρκεια των οποίων τον έπαιρνε καμιά φορά ο ύπνος· την επιστροφή στο Μπέργκχοφ· το επακόλουθο δύο ώρες αργότερα δείπνο και τη σύναξη μπροστά από το τζάκι στη μεγάλη αίθουσα μέχρι τις πρώτες πρωινές ώρες. Αν πιστέψουμε τον Σπέερ, όλα αυτά επαναλαμβάνονταν ατέρμονα με μια αφόρητη μονοτονία, εκτός κι αν έκαναν την εμφάνισή τους υπουργοί του Ράιχ ή επίσημοι επισκέπτες από το εξωτερικό. Επρόκειτο, κατά τον Σπέερ, μόνιμως για τον ίδιο κύκλο που «παρίστανε πως άκουγε με προσοχή» τον Χίτλερ να αγορεύει. Κανονικές συζητήσεις από την άλλη δεν γίνονταν, παρά μόνο ανταλλαγή «τετριμμένων ασήμαντης σημασίας».

Στο αίθριο του Μπέργκχοφ: σε πρώτο πλάνο ο Σπέερ· πίσω διακρίνονται η Εύα Μπράουν στη σεζλόνγκ με τους Γκρετλ Μπράουν, Κρίστα Σρέντερ, Καρλ Μπραντ, Μάριον Σένμαν, Χάνι Μορέλ, Χέρμαν Έσερ κ.ά., γύρω στο 1940

Το μέρος, σύμφωνα με τον ίδιο, ήταν βασικά σαν ένας «τόπος ανάρρωσης και ανάπαυσης που ήρθε ξαφνικά στη μόδα», ένα μόνιμο εργοτάξιο, το σπίτι του Χίτλερ κακοσχεδιασμένο, τα έπιπλα του άβολα.^{xxix} Αυτή η περιγραφή της ορεινής κατοικίας του δικτάτορα στα τέλη της δεκαετίας του 1960, όταν κυκλοφόρησαν οι *Αναμνήσεις* του Σπέερ, έκανε πάταγο. Γιατί εκεί κάποιος μνημένος χαρακτήριζε τον μυθοποιημένο από την εθνικοσοσιαλιστική προπαγάνδα τόπο ως ελάχιστα ρομαντικό, ενώ ο Χίτλερ, ο πανίσχυρος δυνάστης, που –κατά τον Ίαν Κέρσοου– υπήρξε «προπαγανδιστής», «χειραγωγός» και «υποκινητής» ταυτόχρονα,^{xxx} παρουσιαζόταν από τον Σπέερ ως πληκτικός, τον οποίο στην πραγματικότητα δεν παρακολουθούσαν ούτε καν οι πιο πιστοί οπαδοί του.

Πράγματι, η αποκλεισμένη περιοχή στα βουνά είχε εξάρει τη φαντασία των ανθρώπων στο εσωτερικό και το εξωτερικό ήδη από την εποχή που ζούσε ο Χίτλερ. Στην κοινή γνώμη της Γερμανίας ωστόσο, μετά την ανάληψη της εξουσίας από την εθνικοσοσιαλιστική κυβέρνηση, έφταναν μόνο λογοκριμένες εσωτερικές και εξωτερικές λήψεις, τις οποίες ο Χόφμαν διένειμε στους εικονογραφημένους τόμους *Ο Χίτλερ στα βουνά του* (1935) και *Χίτλερ - Μακριά από την καθημερινότητα* (1937) καθώς και σε μορφή καρτ ποστάλ σε εκατομμύρια αντίτυπα μέχρι το τέλος του πολέμου.^{xxxi} Την περιέργεια εντούτοις του διεθνούς κοινού ικανοποίησε μια σειρά από φωτογραφικά ρεπορτάζ που δημοσιεύτηκαν πρώτη φορά το καλοκαίρι του 1936 σε βρετανικά και αμερικανικά περιοδικά. Για τον σκοπό αυτό, ο Χίτλερ άνοιξε τις πόρτες της κατοικίας του σε διακεκριμένους δημοσιογράφους, αφήνοντάς τους να ρίξουν μια ματιά στην ιδιωτική ζωή του. Η χρονική στιγμή μόνο τυχαία δεν ήταν. Τον Αύγουστο του 1936

πραγματοποιήθηκαν στο Βερολίνο οι θερινοί Ολυμπιακοί Αγώνες. Για το εθνικοσοσιαλιστικό κράτος που μόλις είχε παγιωθεί ήταν το κατ' εξοχήν επικοινωνιακό γεγονός, αφού οι υψηλού κύρους αγώνες έθεταν την εθνικοσοσιαλιστική Γερμανία και τον φύρερ της στο επίκεντρο της παγκόσμιας δημοσιότητας. Καθώς στο προοίμιο των αγώνων, εν όψει των αιματηρών εκκαθαρίσεων στο Ράιχ, των κατατρεγμένων Γερμανών Εβραίων που δραπέτευαν μαζικά και των «Φυλετικών Νόμων της Νυρεμβέργης» που εκδόθηκαν το 1935, είχαν υπάρξει στις ΗΠΑ εκκλήσεις για μποϊκοτάζ, ήταν σημαντικό για την εθνικοσοσιαλιστική κυβέρνηση να προσφέρει όμορφες εικόνες –μιας ισχυρής αλλά ειρηνικής και σύγχρονης νέας Γερμανίας.^{xxxii}

Σε τέλειο χρονικό εναρμονισμό κυκλοφόρησε τον Ιούλιο του 1936 στο αμερικανικό περιοδικό *Current Affairs* ένα άρθρο του δημοσιογράφου Γουίλιαμ Τζορτζ Φιτζέραλντ με τον τίτλο «Holiday with Hitler», όπου ο δικτάτορας εμφανιζόταν ως ένας άκακος ιδιώτης στο σπίτι του, στο Ομπερζάλτσμπεργκ. Ακολούθησαν παρόμοια ρεπορτάζ σε μια πληθώρα περιοδικών, μεταξύ άλλων και στην αμερικανική έκδοση της *Vogue* και στο *New York Times Magazine*. Σε αυτά ο Χίτλερ παρουσιαζόταν στο κτήμα του με τον ίδιο τρόπο που εκείνη την εποχή φωτογραφίζονταν στις πολυτελείς βίλες τους διάσημοι ηθοποιοί. Μια ματιά στα «celebrity homes» εκτόξευε τότε, όπως και σήμερα, τις πωλήσεις στα ύψη. Κριτική δεν υπήρχε. Ακολουθούσαν τις κατευθυντήριες γραμμές της εθνικοσοσιαλιστικής προπαγάνδας σύμφωνα με τις οποίες ο Χίτλερ είχε χτίσει, υποτίθεται, ο ίδιος το σπίτι, διήγε έναν απλό βίο και εργαζόταν ασταμάτητα.^{xxxiii} Με αυτόν τον τρόπο θα λέγαμε ότι στις σχέσεις με το εθνικοσοσιαλιστικό καθεστώς εμφιλοχώρησε μια κάποιου είδους «κανονικότητα». Η οικονομική ανάκαμψη της Γερμανίας και οι επιτυχίες της εξωτερικής πολιτικής του φύρερ της για τις οποίες πανηγύριζε ο λαός, όπως η ένωση της περιοχής του Ζάαρ με το Ράιχ και η ανοιχτή ρήξη με τη λαομίσητη Συνθήκη των Βερσαλλιών μέσω του επανεξοπλισμού και της εισβολής της Βέρμαχτ στην αποστρατιωτικοποιημένη Ρηνανία, είχαν προκαλέσει στο εξωτερικό μια διάθεση για συμβιβασμό. Ταυτόχρονα, έκλειναν τα μάτια στα βάσανα των αποκλεισμένων και των κατατρεγμένων, ενώ οι αυτοεξόριστοι, απογοητευμένοι από την απραξία των δυτικών δυνάμεων, παρακολουθούσαν από το ραδιόφωνο τους θριάμβους του «σιχαμένου εθνάρχη», όπως αποκάλεσε ο Τόμας Μαν τον Χίτλερ το 1936, περιμένοντας μάταια την κατάρρευση.^{xxxiv}

Μόνο ο Φιτζέραλντ πούλησε πολλάκις την ιστορία του για τον Χίτλερ. Το 1938 πέτυχε τη δημοσίευσή της στο τεύχος Νοεμβρίου του πολυδιαβασμένου βρετανικού περιοδικού *Homes and Gardens*.^{xxxv} Εκεί, μέσα σε τρεις σελίδες ο συγγραφέας εξιστορούσε την επίσκεψή του στον

Χίτλερ και τη ζωή του Γερμανού ηγέτη μακριά από τη «φασαρία» του Βερολίνου. Ο φύρερ, έγραφε, ζούσε στο μικρό κτήμα του όπως κάποιος έμπορος του Μονάχου, μιλούσε κάθε πρωί στις εννέα με τους κηπουρούς του για θέματα της δουλειάς τους, όπου αυτοί, όπως ακριβώς και ο σοφέρ του Χίτλερ ή ο πιλότος του ιδιωτικού αεροπλάνου του, υποτίθεται πως ήταν περισσότερο έμπιστοι φίλοι παρά υπηρετικό προσωπικό. Τα Σαββατοκύριακα πάλι, ο Χίτλερ απολάμβανε την παρέα ζωγράφων, τραγουδιστών και μουσικών, ιδίως ευφυών αλλοεθνών με υψηλή αίσθηση του χιούμορ. Εξέτρεφε γερμανικούς ποιμενικούς και, αφού ολοκλήρωνε την κυβερνητική εργασία, οργάνωνε για τα παιδιά της περιοχής ένα είδος εμποροπανήγυρης με κέικ και γλυκά, με την πάντα πολύτιμη στήριξη των συζύγων των υπουργών Γκέμπελς και Γκέρινγκ, οι οποίες –ντυμένες με βαυαρική φορεσιά– τα έβαζαν να χορεύουν και να τραγουδούν δημοτικά τραγούδια. Τα πιο θαρραλέα, ανέφερε, τα έπαιρναν μάλιστα σε εξορμήσεις με το ιδιωτικό αεροπλάνο του Χίτλερ. Μετά το δείπνο στο σπίτι του Χίτλερ πραγματοποιούνταν κονσέρτα· στο πιάνο καθόταν τότε ο δρας Ερνστ Χάνφστενγκλ, γνωστός σε όλη τη Γερμανία μουσικοσυνθέτης.^{xxxvi}

Είναι προφανές πως στον Άγγλο δημοσιογράφο, έναν θαυμαστή του Χίτλερ με ιρλανδικές ρίζες, είχαν σερβίρει μια καλοσκηνοθετημένη παράσταση. Γιατί με εξαίρεση τη Μάγδα Γκέμπελς, κανείς από τους καλεσμένους που παρουσίασαν στον Φιτζέραλντ, ανάμεσά τους το ζεύγος Γκέρινγκ, ο υπουργός εξωτερικών Γιοάχιμ φον Ρίμπεντροπ και ο υπουργός πολέμου Βέρνερ φον Μπλόμπεργκ, δεν συγκαταλεγόταν σε εκείνον τον γνώριμο κύκλο με τον οποίο ο εθνικοσοσιαλιστής καγκελάριος περνούσε τα βράδια του μπροστά στο τζάκι. Ακόμα και ο πρώην έμπιστος Χάνφστενγκλ εκείνη τη χρονική στιγμή ήταν ήδη μακράν αποκομμένος από την προσωπική πρόσβαση στον Χίτλερ. Εικάζεται ότι τον είχαν φέρει άλλη μια φορά μόνο και μόνο επειδή μιλούσε άπταιστα αγγλικά, ενώ ως φίλος και «πιανίστας του φύρερ» ήταν ένα γνωστό πρόσωπο.^{xxxvii} Στην πραγματικότητα, η κριτική του στη δήθεν αδέξια διακυβέρνηση, σε συνδυασμό με την αυτάρεσκη συμπεριφορά του και τις εσωκομματικές ίντριγκες, τον είχαν θέσει από καιρό σε δυσμένεια. Ύστερα από συζητήσεις με τον Χίτλερ, ο Γκέμπελς εξομολογήθηκε στο Ημερολόγιό του τον Νοέμβριο του 1934 ότι ο Χάνφστενγκλ ήταν «τελειωμένος». Και ο Ρόζενμπεργκ είχε ασκήσει πιέσεις, ώστε να απαλλαγούν επιτέλους από το «κακώηδες παράσιτο».^{xxxviii} Όταν δημοσιεύτηκε το άρθρο στο *Homes and Gardens*, ο Χάνφστενγκλ από καιρό πια δεν ζούσε στο Μόναχο. Αφού στη διάρκεια κάποιας πτήσης πάνω από τη Γερμανία τού ξεφούρνισαν ότι θα τον έριχναν πολύ σύντομα με αλεξίπτωτο σε περιοχή του ισπανικού εμφυλίου, φοβούμενος για τη ζωή του τον Φεβρουάριο του 1937 διέφυγε κακώς

αρχικά στην Ελβετία και κατόπιν στο Λονδίνο.^{xxxix} Βεβαίως αργότερα ειπώθηκε ότι το εν πτήσει επεισόδιο έγινε, υποτίθεται, στο πλαίσιο μιας φάρσας. Καθώς όμως δεν υπήρξε ξεκάθαρη τοποθέτηση του Χίτλερ προσωπικά, ο Χάνφστενγκλ δεν τόλμησε να επιστρέψει στη Γερμανία. Όντως, οι φόβοι του δεν ήταν αδικαιολόγητοι. Γιατί ιδίως ο Γκέμπελς, που φοβόταν τις «αποκαλύψεις», εργαζόταν καταφανώς στην κατεύθυνση να «συλληφθεί» αμέσως μόλις θα πατούσε το πόδι του σε γερμανικό έδαφος και να μην «αφεθεί ποτέ ξανά ελεύθερος». Αν ο Χάνφστενγκλ άρχιζε να «κελαηδάει», σύμφωνα με τον υπουργό Προπαγάνδας, θα «επισκίαζε μακράν όλους τους άλλους ημιγκρέδες».^{xl}

Εξίσου επιλεγμένες, όσο η ομάδα των καλεσμένων, ήταν και οι φωτογραφίες που πλαισιώναν το άρθρο του Φιτζέραλντ, οι οποίες όλες ανεξαιρέτως προέρχονταν από τον Χόφμαν και προφανώς είχαν συγκεντρωθεί από πριν. Έτσι ανάμεσά τους βρίσκεται μια φωτογραφία που απεικονίζει τον Χίτλερ να σκύβει μαζί με τον Σπέερ πάνω από κάποιο αρχιτεκτονικό σχέδιο –μια σκηνοθεσία του φύρερ ως αρχιτέκτονα, που ήταν ήδη το 1937 εξώφυλλο του περιοδικού *Illustrierter Beobachter*.^{xli} Τίποτα λοιπόν δεν αφηνόταν στην τύχη ώστε να καλλιεργηθεί η δημόσια εικόνα του Χίτλερ στην οποία όφειλε και την επιτυχία του: το φωτοστέφανο του αλτρουιστή ακάματου εργαζόμενου καγκελάριου χωρίς ιδιωτική ζωή, ο οποίος διάγοντας έναν μοναχικό βίο σε αγροτικό περιβάλλον αφιέρωνε τις ελάχιστες ελεύθερες ώρες του σε φίλους, παιδιά και ζώα. Όμως, τόσο η διαδεδομένη κατά τη δεκαετία του 1930 σε όλο τον κόσμο ειδυλλιακή εικόνα της ζωής στο Μπέργκχοφ με καρτ ποστάλ όσο και ο μεταγενέστερος ισχυρισμός του Σπέερ, που εξυπηρετούσε την προσωπική του απαλλαγή, ότι η ζωή στο Ομπερζάλτσμπεργκ τον άφηνε προσωπικά εσωτερικά ασυγκίνητο και έκανε όλους του υπόλοιπους να πλήττουν όσο και εκείνον, μηδαμινή σχέση είχαν με την πραγματικότητα.

(σελ. 373-376)

Εν κατακλείδι

Από τα πρώτα του πολιτικά βήματα στο Μόναχο ως ταλαντούχος και φέρελπις ρήτορας του ΕΣΓΕΚ μέχρι την αυτοκτονία του στο υπόγειο αντιαεροπορικό καταφύγιο της καγκελαρίας στο Βερολίνο το 1945, ο Χίτλερ περιβαλλόταν από μια ακολουθία ομοϊδεατών του, αντρών και γυναικών. Ελάχιστοι εξ αυτών είναι γνωστοί σε ένα ευρύτερο κοινό. Μέχρι σήμερα, έχουν μια ασήμαντη παρουσία στις αναρίθμητες βιογραφίες που έχουν κυκλοφορήσει για τον Χίτλερ. Οποτε εμφανίζονται, κάθονται ως επί

το πλείστον μαζί με τον Χίτλερ σε κάποια καφετέρια του Μονάχου και φροντίζουν για την ψυχαγωγία του, τον φρουρούν ή τον μεταφέρουν με αυτοκίνητο, ή ανοίγουν τις πόρτες σε επισκέπτες: πρόθυμοι αυλικοί χωρίς όμως καμία επιρροή, που είχαν αφοσιωθεί σε έναν, καθώς λέγεται, πολιτικό χωρίς δεσμεύσεις και αισθήματα. Ο Χίτλερ τουναντίον, διαβάζει κανείς ακόμα και σήμερα, οφείλει την εκρηκτική του απογείωση κατά κύριο λόγο στις εξαιρετικές ατομικές του δεξιότητες, πάνω από όλα στη ρητορική του δεινότητα, στην ικανότητα να απευθύνεται εύστοχα σε μεγάλα ακροατήρια. Βεβαίως είχε βοηθούς. Τελικά όμως, ισχυρίζονται, κατάφερε τελείως μόνος του να συμπαρασύρει όλες τις δυνάμεις προς το πρόσωπό του και τους σκοπούς του –και συνεπώς απλά χρησιμοποίησε και εξαπάτησε τελικά τους πάντες.^{xiii}

Ισχύει όμως αυτή η εικόνα; Καθώς ουσιαστικά εδράζεται στις μεταπολεμικές εξιστορήσεις εκείνων που πριν από το 1945 ανήκαν στο περιβάλλον του, φαίνεται ότι έχει καθυστερήσει ήδη πολύ μια πιο προσεκτική ματιά στα ίδια τα άτομα που τη σχεδίασαν και την υπέβαλλαν σε νέες κάθε φορά παραλλαγές στην κοινή γνώμη: μια ματιά στον «στενό κύκλο» του Χίτλερ, στην «αυλή» του. Η ακριβέστερη μελέτη των πολιτικών και προσωπικών κινήτρων τους, καθώς και των σχέσεών τους με τον Χίτλερ δείχνει ότι ο ίδιος σε καμία περίπτωση δεν έδρασε ως «μοναχικός ηγέτης», όπως παρουσιάζεται τις περισσότερες φορές. Πολύ περισσότερο δεν μπορεί να νοηθεί ήδη από την αρχή χωρίς τους φίλους και χορηγούς του· εκείνοι τον έκαναν αυτό που έγινε. Και ακόμα και όταν ο κύκλος που τον περιέβαλλε άλλαξε μετά το 1933 στη σύνθεση και τη λειτουργία του, παρέμεινε και πάλι απαραίτητος για εκείνον· για τον «φύρερ και καγκελάριο» όμως δεν χρησίμευε πλέον άλλο ως εφελτήριο για την άνοδό του, αλλά συνιστούσε προπαντός έναν ασφαλή χώρο για να αποσύρεται.

Μετά το τέλος του Α΄ Παγκοσμίου πολέμου, όταν ο Χίτλερ διέθετε ακόμα λίγες επαφές στο περιβάλλον της Ράιχσβερ και του τμήματος Προπαγάνδας της, όπου ανήκε για ένα διάστημα το 1919, όλα αυτά δεν ήταν προβλέψιμα. Με την προσχώρησή του όμως κιόλας στο εθνοφυλετικό-αντισημιτικό Γερμανικό Εργατικό Κόμμα (ΓΕΚ), από το οποίο τον Φεβρουάριο του 1920 προέκυψε το ΕΣΓΕΚ, δημιουργήθηκε ένας μικρός, επ' ουδενί ομοιογενής κύκλος υποστηρικτών –όχι παραπάνω από μια ντουζίνα κομματικών φίλων, που συνόδευαν τον Χίτλερ στις εμφανίσεις του στις μεγάλες μπιραρίες του Μονάχου. Σε αυτούς συγκαταλέγονταν ο συγγραφέας Ντίντριχ Έκαρτ, ο συνεργάτης του Άλφρεντ Ρόζενμπεργκ, που ήταν αρχικά αρχιτέκτονας, ο αξιωματικός της Ράιχσβερ Ενρστ Ρεμ, ο νεαρός δημοσιογράφος και δημαγωγός Χέρμαν Έσερ, ο φοιτητής Ρούντολφ Ες, ο ωρολογοποιός Έμιλ Μωρίς και ο έμπορος αλόγων Κρίστιαν Βέμπερ.

Αυτοί όχι μόνο φρόντισαν να εκλεγεί ο Χίτλερ στις 29 Ιουλίου 1921 πρόεδρος του, περιχαρακωμένου ακόμα τότε στα όρια της Βαυαρίας, φραξιονιστικού κόμματος ΕΣΓΕΚ, αλλά είχαν και ιδιωτικές σχέσεις μαζί του και τον ενέταξαν στους οικογενειακούς και φιλικούς κύκλους τους. Αντιστρόφως ο Χίτλερ προσπαθούσε σταθερά να τοποθετεί έμπιστους από το στενό περιβάλλον του στη διεύθυνση του κόμματός του και των ταγμάτων εφόδου του (Ες Α) που συνιστούσαν ένα σημαντικό εργαλείο ισχύος για τον ίδιο.

Στο μεταξύ, ο μεγαλοαστός, καλά δικτυωμένος Έκαρτ μαζί με το ζεύγος Έντβιν και Χελένε Μπεχστάιν προσέλκυσαν τους πρώτους εύπορους χορηγούς που ανακάλυπταν τον Χίτλερ και το εθνικοσοσιαλιστικό «κίνημα» για τα συμφέροντά τους. Περαιτέρω χορηγοί ήταν ο γόνος εκδοτών Ερνστ Χάνφστενγκλ, ο φωτογράφος Χάινριχ Χόφμαν καθώς και οι Ζίγκφριντ και Βίνιφρεντ Βάγκνερ, πάνω απ' όλους ωστόσο, το ζεύγος εκδοτών Χούγκο και Έλζα Μπρούκμαν. Όλοι τους ήταν αντισημίτες. Και όλους τους ένωνε ο στόχος να πολεμήσουν ανελέητα τη Δημοκρατία της Βαϊμάρης και να την ανατρέψουν. Ακόμα και όταν ο Χίτλερ, μετά την από κοινού με τον Έριχ Λούντεντορφ αποτυχημένη απόπειρα πραξικοπήματος εναντίον της τοπικής κυβέρνησης της Βαυαρίας στις 9 Νοεμβρίου 1923, φυλακίστηκε στο φρούριο του Λάντσμπεργκ και καταδικάστηκε για εσχάτη προδοσία, δεν του γύρισαν την πλάτη. Τουναντίον: ακριβώς τότε άρχισε να συγκροτείται ένας στενός κύκλος μαικήνων που προέβαιναν σε μυστικές συνεννοήσεις μεταξύ τους, συντηρούσαν τον Χίτλερ με χρήμα, δώρα και ενθάρρυνση στη φυλακή και του εξασφάλισαν μετά την αποφυλάκισή του πρόσβαση στα σπίτια και τα σαλόνια τους, τον εφοδίασαν επιπλέον με ρούχα, οχήματα και ωραίες κατοικίες και μεσολάβησαν στις επαφές του με βιομηχάνους και χρηματοδότες στο εξωτερικό και το εσωτερικό της χώρας. Επένδυσαν, δηλαδή, στον φορέα των ελπίδων τους, μολονότι το νομιμοποιημένο πάλι το 1925 ΕΣΓΕΚ ήταν μέχρι το 1930 πολιτικά ένα περιθωριακό φαινόμενο και η βαυαρική κυβέρνηση επιχειρούσε διαρκώς να απελάσει τον Χίτλερ στην Αυστρία –προσπάθειες που στέφονταν με αποτυχία μόνο και μόνο επειδή η πατρίδα του αρνούσαν να τον δεχτεί. Εκτός όμως από τους μαικήνες του ο Χίτλερ στηρίχτηκε και σε ένα περιβάλλον το οποίο τον περιέθαλπε ψυχολογικά στην καθημερινή ζωή του και στρατολογούσε για λογαριασμό του έμπιστους συνεργάτες. Είναι αλήθεια ότι σε αυτό το περιβάλλον τον αποκαλούσαν «φύρερ». Στην πραγματικότητα, ωστόσο, ήταν εξαρτημένος από τους φίλους του που είχαν επινοήσει αυτή την ονομασία, προσδοκώντας από εκείνον ότι θα βοηθούσε στο κοινό όραμα να ανοίξει ο δρόμος για ένα «νέο Ράιχ».

Με την αναγόρευσή του σε καγκελάριο στις 30 Ιανουαρίου 1933 και την επακόλουθη εδραίωσή του ως αδιαμφισβήτητου ηγεμόνα, οι συσχετισμοί αυτοί άλλαξαν ριζικά. Ο Χίτλερ έκλεισε τους λογαριασμούς του με την εποχή της ανόδου του και ανέπτυξε μια τάση να αποτραβιέται ολοένα και περισσότερο στο καταφύγιό του στο περιφραγμένο Ομπερζάλτσμπεργκ, όπου και έχτισε τη μέγιστη δυνατή απόσταση από τους υπόλοιπους ηγέτες του «Τρίτου Ράιχ». Πάνω στο Μπέργκχοφ περιτοιχίστηκε κατ' εξοχήν από παλιούς και νέους εμπίστους στους οποίους δεν όφειλε τίποτα, τη στιγμή που εκείνοι του χρωστούσαν την καριέρα τους και γι' αυτόν τον λόγο διατηρούσαν έναν ιδιαίτερο δεσμό αφοσίωσης στο πρόσωπό του. Ανάμεσά τους συγκαταλέγονταν ο Χάινριχ Χόφμαν, οι γιατροί Τέοντορ Μόρελ και Καρλ Μπραντ, ο υπασπιστής Νικόλαους φον Μπέλο, ο επικεφαλής Τύπου Ότο Ντίτριχ, καθώς και οι Άλμπερτ Σπέερ και Μάρτιν Μπόρμαν. Αυτός ο κύκλος που συμπεριλάμβανε τη φίλη του Εύα Μπράουν, τις γυναίκες και τα παιδιά των εμπίστων του, διέθετε επίσης μια κοινωνική και πολιτική λειτουργία. Οι δύο αυτές διαστάσεις ήταν, όπως συνέβαινε και με το περιβάλλον του Χίτλερ πριν από το 1933, αδιαχώριστες μεταξύ τους. Η «ανάδοχη οικογένεια» του πρόσφερε υποστήριξη, εξυπηρετούσε την αυτοεπιβεβαίωσή του και ήταν κατάλληλη για πολλαπλές χρήσεις. Γι' αυτόν τον λόγο τα μέλη της θα πρέπει να αντιμετωπιστούν το λιγότερο ως μνημένοι, ορισμένοι και ως συναυτουργοί. Επιπλέον όλοι απολάμβαναν μια προνομιακή ζωή μέσα σε αυτή την «αυλή», δέχονταν ακριβά δώρα, χρήματα ή έκτακτες πληρεξουσιότητες, όπως ο Σπέερ και ο Μπραντ, που από τη μεριά τους αναρριχήθηκαν σε ισχυρούς παράγοντες εξουσίας του Ράιχ, ενώ την ίδια ώρα οι Χόφμαν και Μόρελ επωφελήθηκαν κυρίως επιχειρηματικά και κατόρθωσαν να χτίσουν αυτοκρατορίες.

Γι' αυτό μετά το 1945 οι περισσότεροι επιζήσαντες της ομήγυρης του Μπέργκχοφ θεωρούσαν τον εαυτό τους μια ομάδα που μοιραζόταν ένα κοινό πεπρωμένο, που είχαν «ζήσει μαζί ιστορικά χρόνια» και κατ' αυτόν τον τρόπο συνδέθηκαν μεταξύ τους «για ολόκληρη τη ζωή» (Μαργκαρέτε Σπέερ).^{xliiii} Πολλοί από αυτούς κατά την εποχή της συμμαχικής κατοχής γνώρισαν τη φυγή, τον εγκλεισμό σε στρατόπεδα περιορισμού, πολυετείς ανακρίσεις από αξιωματικούς των συμμαχικών δυνάμεων, ποινικές δίκες και μέτρα αποναζιστικοποίησης. Σχεδόν όλοι οι παλιοί φίλοι και συνεργάτες του Χίτλερ αρνούσανται ταυτόχρονα πως γνώριζαν για τα μαζικά εγκλήματα του εθνικοσοσιαλιστικού καθεστώτος και σκιαγραφούσαν τον εαυτό τους ως θύμα μιας άδικης πολιτικής εκκαθαρίσεων των νικητριών δυνάμεων. Και επειδή βρίσκονταν από κοινού στη θέση του κατηγορούμενου και απειλούνταν η προσωπική και υλική ύπαρξή τους, έχοντας μάλιστα να

αντιμετωπίσουν μια κοινωνική υποβάθμιση, η «τιμωρία» τους δεν τους οδηγούσε σε αισθήματα ενοχής ή μετάνοιας, αλλά στην ανάπτυξη μιας δυνατής αλληλεγγύης μεταξύ τους και στη δημιουργία συλλογικών μυθευμάτων. Αυτή η ανασκευή της ερμηνείας των γεγονότων εκ μέρους τους θα περνούσε ωστόσο απαρατήρητη αν η ιστορική επιστήμη δεν είχε υιοθετήσει τις αθωωτικές αφηγήσεις ελάφρυνσης της θέσης τους και δεν τους είχε υποβοηθήσει σε μια επιστημονική παραδοξότητα. Με τα απομνημονεύματα και τις ιστορικές μαρτυρίες τους σημάδεψαν με αυτόν τον τρόπο –ως επί το πλείστον με τη συνδρομή των ΜΜΕ– επί δεκαετίες την εικόνα του Χίτλερ και του ιδιωτικού περιβάλλοντός του στη γερμανική και διεθνή κοινή γνώμη. Τα μέλη του «κύκλου με το κοινό πεπρωμένο», όπως τους αποκάλεσε ο υπασπιστής του στρατού ξηράς του Χίτλερ Γκέρχαρντ Ένγκελ, κατέκτησαν έτσι μια ερμηνευτική εγκυρότητα της προσωπικής ιστορίας τους που συνεχίζει να επιδρά μέχρι σήμερα.

ⁱ Συνομιλία με τον Κλάους Ντιρκ φον Μπέλο στις 26 Απριλίου 2010 στο Μόναχο.

ⁱⁱ Ernst Hanfstaengl, *Zwischen Weißem und Braunem Haus. Erinnerungen eines politischen Außenseiters*, Μόναχο 1970, σελ. 310· Joachim C. Fest, *Hitler. Eine Biographie*, Φρανκφούρτη/Μάιν κ.ά. 1973, σελ. 199.

ⁱⁱⁱ Peter Longerich, *Hitler. Biographie*. Μόναχο 2015, σελ. 998.

^{iv} Ian Kershaw, *Hitler, 1936-1945*. Μετάφραση από τα αγγλικά του Klaus Kochmann, 2^η έκδοση, Στουτγάρδη 2000, σελ. 67. Βλ. Alan Bullock, *Hitler und Stalin. Parallele Leben*, Βερολίνο 1991, σελ. 494.

^v Βλ. Susanne Willems, *Der entsiedelte Jude. Albert Speers Wohnungsmarktpolitik für den Berliner Hauptstadtbaubau* (= Εκδόσεις της Gedenk- und Bildungsstätte Haus der Wannsee-Konferenz, εκδ. από Norbert Kampe, Wolfgang Scheffler και Gerhard Schoenberger, 10 Τόμοι), Βερολίνο 2000, καθώς και Ulf Schmidt, *Hitlers Arzt Karl Brandt. Medizin und Macht im Dritten Reich*, Βερολίνο 2009.

^{vi} CIA Special Collections: Office of Strategic Services, Adolf Hitler, 3 Δεκεμβρίου 1942. National Archives of the United States, Washington, DC.

^{vii} (ΣτΜ) Την πλήρη εξάλειψη, τάχα, κάθε ναζιστικού ίχνους.

^{viii} «Συζήτηση μεταξύ κυρίου Άλμπρεχτ και δεσποινίδος Κρίστα Σρέντερ, πρώην γραμματέως του Χίτλερ», Μπερχτεσγκάντεν, 22 Μαΐου 1945 (δακτυλογραφημένο χειρόγραφο), στο: Records of the Counter-Intelligence Corps (CIC) Detachment of the United States Army, 101st. Airborne Division, in Berchtesgaden, Box I, Folder 7. Berchtesgaden Military Intelligence Records, Ms. Coll. 647, University of Pennsylvania, Rare Book & Manuskript Library.

^{ix} Ron Rosenbaum, *Explaining Hitler. The Search for the Origins of His Evil*, New York 1998, σελ. 228.

^x Norbert Frei, *Vergangenheitspolitik in den fünfziger Jahren*, στο: Wilfried Loth und Bernd-A. Rusinek (εκδ.), *Verwandlungspolitik. NS-Eliten in der westdeutschen Nachkriegsgesellschaft*, Φρανκφούρτη/Μάιν και Νέα Υόρκη 1998, σελ. 114.

^{xi} Μητρώο αποθανόντων Ληξιαρχείο Βερολίνου-Βίλμερσντορφ, αρ. 787, 8 Ιουνίου 1934, στο: Landesarchiv Berlin, P Rep 570, Nr. 1605. Εκεί αναφέρεται ότι η Γκέρντα Ζόμερ πέθανε στις 7 Ιουνίου «έντεκα η ώρα το πρωί» στην οδό Άλμπερτ Αχίλεις 5. Βλ. σχετικά Τζον Ίντρις Μόργκαν, Βερολίνο 1933-1934, Ημερολόγιο (αντίγραφο), καταχώριση από Παρασκευή, 8 Ιουνίου 1934, στο: Ιδιωτικό Αρχείο Geraint Telfan Davies, Ουαλία, Μεγάλη Βρετανία. Στον Geraint Telfan Davies, που έχει βραβευτεί από το Order of the British Empire (OE), οφείλω το αντίγραφο του ημερολογίου του θείου του Τζον Ίντρις Μόργκαν. – Για το ενοικιαζόμενο διαμέρισμα βλέπε *Berliner Adreßbuch 1935*, Verlag August Scherl Deutsche Adreßbuch-Gesellschaft m.b.H., Βερολίνο (από Απρίλιο 1935), Τμήμα IV, σελ. 1256. Ως κάτοικος της οδού Άλμπερτ Αχίλεις 5 είναι καταχωρισμένος ο δρ. Νομ. Βίντεμαν-Λέμερτ. Βλέπε επιπλέον *Akten der Parteikanzlei der NDAP. Rekonstruktion eines verlorengegangenes Bestandes*, εκδ. από Helmut Heiber, Μόναχο 1983 κ.εξ., σελ. 254 (28 Ιουλίου 1937). Σύμφωνα με αυτό ο Βίντεμαν-Λέμερτ ήταν συμμαθητής του Βίλχελμ Μπρύνκερ. Συγκαταλεγόταν στους εθνικοσοσιαλιστές που μετά το 1933 διορίστηκαν στο εποπτικό συμβούλιο της Deutsche Bau- und Bodenbank AG. Βλ. σχετικά www.aareal-bank.com/aareal-bank-history/festschrift.pdf.

^{xii} Φάκελοι προσωπικού που αφορούν στη διεύθυνση της Τράπεζας της Δρέσδης στο Βερολίνο. (Ασκούμενοι Λόρενς Χένρι Γουάιτχεντ και Τζον Ίντρις Μόργκαν), στο: Commerzbank, Historisches Archiv, Φρανκφούρτη/Μάιν, HAC, E.9715.

^{xiii} Τζον Ίντρις Μόργκαν, Βερολίνο 1933-1934, καταχώριση από Παρασκευή, 8 Ιουνίου 1934.

^{xiv} ό.π. Βλέπε σε αυτό και την καταχώριση από 28 Μαΐου 1934. Το βράδυ εκείνης της ημέρας η Γκέρντα Ζόμερ τού ανακοίνωσε ότι είχε γνωρίσει τον «υπολοχαγό Μπρύνκερ», προσωπικό υπασπιστή του Χίτλερ. Βλ. και Γιόζεφ Γκέμπελς, καταχωρίσεις από 3 και 5 Ιουνίου 1934, στο: *Die Tagebücher von Joseph Goebbels, Teil I: Aufzeichnungen 1923-1941*, Τόμος 3/I, σελ. 57 κ. επ. Σύμφωνα με αυτό ο Χίτλερ ταξίδεψε το Σάββατο 2 Ιουνίου στο Μόναχο και επέστρεψε την Τρίτη 5 Ιουνίου στο Βερολίνο.

^{xv} Joachimsthaler, *Hitlers Liste*, σελ. 497. Βλ. Άννα Μπρύνκερ προς τον υπουργό Ρούντολφ Ες, Μόναχο, 14 Μαρτίου 1935, στο: BAR, J 1.211 (-) 1993/300, Ιδιωτική αλληλογραφία της οικογένειας Ες (Α-Ω), 1933-1945. Τόμος 22, Ντοσιέ 251. Σύμφωνα με αυτό, το διαζύγιο επήλθε το φθινόπωρο του 1933. Οι αντιδικίες επί της διατροφής κράτησαν χρόνια. Βλέπε και Wilhelm Brückner, *Notizkalender 1935* (Πρωτότυπο, καφέ δερμάτινο σημειωματάριο-ημερολόγιο), στο: BArch, N 26/1209.

^{xvi} Βλ. Riefenstahl, *Memoiren*, σελ. 157 και 179.

^{xvii} Wilhelm Brückner, *Notizkalender 1935*. Βλέπε και Wiedermann, *Der Mann der Feldherr werden wollte*, σελ. 72.

^{xviii} Τζον Ίντρις Μόργκαν, Βερολίνο 1933-1934, καταχωρίσεις από 11, 12, 16 και 20 Ιανουαρίου καθώς και 18 Φεβρουαρίου 1934.

^{xix} ό.π. Καταχώριση από 8 Ιουνίου 1934. Είναι ασαφές από ποιον προέρχονταν αυτές οι πληροφορίες, πιθανόν από τους Ζόμερ, που το πρωί της 8ης Ιουνίου είχαν μιλήσει με τον Μπρύνκερ και την οικονόμο του.

^{xx} Αστυνομικό Τμήμα Σένεμπεργκ (Παράρτημα Δίωξης Εγκλήματος Σένεμπεργκ-Βίλμερσντορφ), Ολοκλήρωση του πιστοποιητικού ταφής της εισαγγελίας του Μίτε στο Βερολίνο 8 Ιουνίου 1934 βάσει των αστυνομικών ανακριτικών πράξεων, στο:

Κρατιδιακό Αρχείο Βερολίνου, Φάκελος 9.3 E. R. 189/34. Ως «αιτία θανάτου» αναφέρεται εκεί η «αυτοχειρία με εισπνοή αερίου».

^{xxi} Νοτιοδυτικό κοιμητήριο Στάνσντορφ, Βιβλίο ενταφιασμών Αρ. 35612, Γκέρντα Ζόμερ (αντίγραφο). Βλ. Τζον Ίντρις Μόργκαν, Βερολίνο 1933-1934, καταχωρίσεις από 8, 9, 12, 18 και 3 Ιουλίου 1934. Προκύπτει ότι ο Μπρύνκερ δεν εμφανίστηκε στην ταφή, παρά μόνο έστειλε έναν άντρα των Ες Ες με ένα στεφάνι. Πριν από την αναχώρηση για το κοιμητήριο, σύμφωνα με τον Μόργκαν, εμφανίστηκε στο διαμέρισμα των Ζόμερ η υπηρέτρια του Μπρύνκερ, Έρικα – η τελευταία που είχε δει ζωντανή την Γκέρντα. Οι γονείς της Γκέρντας Ζόμερ πίστευαν ότι η μητέρα της υπηρέτριας δολοφόνησε την κόρη τους. Η κυρία Ζόμερ είχε μιλήσει με τους πυροσβέστες που είχαν κληθεί πρώτοι στον τόπο του συμβάντος, και αυτοί, όπως είπε, της ανέφεραν ότι η Γκέρντα είχε «μελανά σημάδια» στο λαιμό της.

^{xxii} Χίτλερ, Ομιλία ενώπιον του Ράιχσταγκ, 13 Ιουλίου 1934, στο: Domarus, *Hitler Reden und Proklamationen 1932-1945*, Μέρος I, Πρώτος τόμος 1932-1934, σελ. 418.

^{xxiii} Γερμανικό Γραφείο Πληροφόρησης, είδηση από 7 Ιουνίου 1934, σύμφ. με: ό.π., σελ. 385.

^{xxiv} Ερνστ Ρεμ, Διαταγή προς τα Ες Α, Μόναχο, 8 Ιουνίου 1934. Γερμανικό Γραφείο Πληροφόρησης, 8 Ιουνίου 1934, σύμφ. με: Domarus, *Hitler Reden und Proklamationen 1932-1945*, Μέρος I, Πρώτος τόμος 1932-1934, σελ. 386. Βλ. Longerich, *Heinrich Himmler. Biographie*, σελ. 182. Βλέπε και Kershaw, *Hitler 1889-1936*, σελ. 643. Ο Ρεμ είχε δώσει το 1933 επίσης άδεια τον Ιούνιο στη μονάδα του. Δες επιπλέον Der Oberste SA-Führer (Chef des Stabes) an die Führer der Obergruppen, den Reichsführer SS u.a., «Betrifft: Auffassung über die Lage», Μόναχο, 3 Μαΐου 1933 (αντίγραφο), στο: BArch, NS 26/328.

^{xxv} Longerich, *Die braunen Bataillonen*, σελ. 176 κ.εξ.

^{xxvi} (ΣτΜ) Της ένταξης του δηλαδή στην εθνικοσοσιαλιστική ιδεολογία.

^{xxvii} Longerich, *Hitler. Biographie*, σελ. 396. Βλ. και Mau, Die «Zweite Revolution», σελ. 125 κ. επ, και 127. Δες επιπλέον και Hitler, *Mein Kampf*, Τόμος 2, σελ. 603, 611 και 620. Την ιδέα του Ρεμ, να σχηματιστεί ένας νέος εθνικός στρατός από τα Ες Α, την είχε απορρίψει ο Χίτλερ ήδη στο *Ο αγών μου*.

^{xxviii} Αδόλφος Χίτλερ, «Υπόμνημα σχετικά με τους εσωτερικούς λόγους των διαταγμάτων για τη δημιουργία μιας αυξημένης αποτελεσματικότητας του κινήματος». 1ο μέρος, 15 Δεκεμβρίου 1932, αντίγραφο, στο: BArch, NS 22/33, φάκ. 1. Εκεί αναφέρεται: «Η εν υπακοή πίστη δεν μπορεί να αναπληρωθεί ποτέ από τυπικά τεχνικά μέτρα και ρυθμίσεις (σελ. 1). Και παρακάτω: «Η διάδοση μιας κοσμοθεωρίας δεν έχει ανάγκη από δημοσίους υπαλλήλους, αλλά από φανατικούς αποστόλους» (σελ. 2). Το κόμμα έδινε μια «σκληρότατη μάχη κοσμοθεωριών». Γι' αυτόν τον λόγο έπρεπε όλες οι ρυθμίσεις να υπηρετούν «την προπαγάνδα των ιδεών» (σελ. 6). Βλέπε σχετικά και Max Weber, «Politik als Beruf» (Οκτώβριος 1919), στο: ό.π., *Gesammelte Schriften*, εκδ. από Johannes Winckelmann, Τύμπινγκεν, 1988, σελ. 508. Τη «χαρισματική κυριαρχία» ο Βέμπερ την ορίζει ως κυριαρχία μέσω της «αφοσίωσης των υπάκουων» στο «καθαρό προσωπικό “χάρισμα” του ηγέτη». Βλ. επίσης Kershaw, *Hitler-Mythos*, σελ. 21 κ.εξ.

^{xxix} Speer, *Erinnerungen*, σελ. 98 κ. επ. και 102 κ.εξ. Βλ. Brechtken, *Speer*, σελ. 110.

^{xxx} Kershaw, *Hitler 1889-1936*, σελ. 26.

^{xxxi} Herz, *Hofmann & Hitler*, σελ. 242 κ.εξ.

^{xxxii} Alexander Emmerich, *Olympia 1936*, Ντάρμστατ 2015, σελ. 210 κ.επ. Βλ. Armin Fuhrer, *Hitlers Spiele. Olympia 1936 in Berlin*, Βερολίνο 2011, σελ. 139 κ.εξ.

^{xxxiii} Otto. D. Tolischus, «Where Hitler Dreams and Plans. At The Berghof on a Bavarian Peak He Lives Simply, Yet His Retraet Is Closely Gurarded»,στο: *The New York Times Magazine*, 30 Μαΐου 1937, στο: Despina Stratigakos, *Hitler at Home*, Νιου Χέιβεν και Λονδίνο 2015, σελ. 214. Ο γεννημένος στο Ρους της ανατολικής Πρωσίας Tolischus είχε μεταναστεύσει το 1907 στις ΗΠΑ και από το 1933 ήταν ανταποκριτής των New York Times στο Βερολίνο, όπου και έζησε την άνοδο της εθνικοσοσιαλιστικής δικτατορίας. Το 1940 του απονεμήθηκε στο Βραβείο Πούλιτζερ για τις ανταποκρίσεις του. Βλ.,. ό.π. σελ. 212 κ.εξ.

^{xxxiv} Thomas Mann, *Tagebücher 1935-1936*, έκδ. από Peter de Mendelssohn, Φρανκφούρτη/Μάιν 1978, σελ. 174 και 188. Βλ. Russell Wallis, *Britain, Germany and the Road to the Holocaust. British Attitudes towards Nazi Atrocities*, Λονδίνο και Νέα Υόρκη 2014, σελ. 94 κ.εξ. και 171 κ.εξ.

^{xxxv} Stratigakos, *Hitler at Home*, σελ. 196, 209 κ.εξ. και 213.

^{xxxvi} «Hitler's Mountains Home. A Visit to "Haus Wachenfeld" in the Bavarian Alps, written and illustrated by Ignatius Phayre», στο: *Homes and Gardens*, Νοέμβριος 1938, σελ. 193 κ.εξ. Ο Φιτζέρλαντ έγραφε με το ψευδώνυμο Ignatius Phayre.

^{xxxvii} Petition of Ernst Franz Sedgwick Hanfstaengl, Internee No 26 στο No 4 Internment Camp to His Majesty's Secretary of State for Home Affairs, Σεπτέμβριος 1939, σελ. 4, στο: TNA, KV/2/469. Όπως ανέφερε ο Χάνφστενγκλ μίλησε τελευταία φορά προσωπικά με τον Χίτλερ στα τέλη Οκτωβρίου του 1934 και από τον Νοέμβριο του 1934 δεν είχε πια καμία πρόσβαση στον καγκελάριο του Ράιχ.

^{xxxviii} Άλφρεντ Ρόζενμπεργκ, καταχώριση ημερολογίου από 12 Μαρτίου 1935, στο: *Alfred Rosenberg, Die Tagebücher von 1934 bis 1944*, έκδ. και σχολ. των Jürgen Matthäus και Frank Bajohr, Φρανκφούρτη/Μάιν 2015, σελ. 175 επ. Βλ. Γιόζεφ Γκέμπελς, καταχωρίσεις ημερολογίου από 14, 16 και 28 Νοεμβρίου 1934, στο: *Die Tagebücher von Joseph Goebbels*, Μέρος I, *Aufzeichnungen 1923-1941*, Τόμος 3/1, σελ. 136 κ.εξ. και 145. Ο Χάνφστενγκλ φέρεται να δολοπλοκεί εναντίον του Χίτλερ και σκοπεύει μάλιστα να δημοσιεύσει μια «μπροσούρα» εναντίον του («Τραγωδία του ερασιτεχνισμού»).

^{xxxix} Karl-Heinrich Bodenschatz, «Bericht über die Angelegenheit Hanfstaengl» χ.τ., χ.χ., στο: BArch, N 745/27 (NL VVON Below). Σε αυτό ο Μπόντενσατς δηλώνει ότι οργάνωσε κατόπιν εντολής του Γκέρινγκ την πτήση και έδωσε οδηγίες στο πλήρωμα του JU 52. Βλ. BSB München, Fotoarchiv Hoffmann, hoff-68439 (Ο Χάνφστενγκλ ενώ φοράει ένα αλεξιπτώτο, Φεβρουάριος 1937, Αεροδρόμιο του Στάακεν στο Βερολίνο).

^{xl} Γιόζεφ Γκέμπελς, καταχώριση ημερολογίου από 19 Απριλίου 1937, στο: *Die Tagebücher von Joseph Goebbels*, Μέρος I, *Aufzeichnungen 1923-1941*, Τόμος 4, σελ. 91. Βλ. Peter Conradi, *Hitlers Klavierspieler. Ernst Hanfstaengl – Vertrauter Hitlers, Verbündeter Roosevelts*, Φρανκφούρτη/Μάιν 2007, σελ. 241 κ.επ.

^{xli} Brechtken, *Speer*, σελ.. 109. Δε. SB München, Fotoarchiv Hoffmann, hoff-8960 (Ο Χίτλερ με τον Σπέερ πάνω από κατασκευαστικά σχέδια, Απρίλιος 1934), καθώς και Hoff-111166 (Επίσκεψη του Βέρνερ φον Μπλούμπεργκς, Ιούνιος/Ιούλιος 1935).

^{xlii} Βλ. Ian Kershaw, *Hitler 1936-1945*. Από τα αγγλικά από τον Klaus Kochmann. 2η έκδοση, Στουτγάρδη 2000, σελ. 22 κ.εξ. και 283· Peter Longerich, *Hitler. Biographie*,

Μόναχο 2015, σελ. 998· Wolfram Pyta, *Hitler. Der Künstler als Politiker und Feldherr. Eine Herrschaftsanalyse*, Μόναχο 2015, σελ. 9.

^{xliiii} Η Μαργκαρέτε Σπέερ προς την Μαρία φον Μπέλο, Χαϊδελβέργη, 10 Αυγούστου 1983 (χειρόγραφο), στο: Προσωπικό αρχείο του Κλάους Ντιρκ φον Μπέλο.